

PROVET I SAMHÄLLSLÄRA 21.9.2018 BESKRIVNINGAR AV GODA SVAR

Examensämnets censorsmöte har godkänt följande beskrivningar av goda svar.

De viktigaste bedömningsgrunderna i provet i samhällslära är hur examinanden behärskar läroämnets innehåll, tankemodeller och färdigheter såsom de definieras i läroplanen samt ett korrekt och precist bruk av de centrala begreppen inom samhällsläran. En bedömningsgrund är också examinandens förmåga att tolka och kritiskt bedöma information som beskriver samhällslära fenomen, att dra slutsatser utifrån denna information och att jämföra olika tolkningar av samhällslära frågor samt att ta ställning till dem och motivera sina ståndpunkter. I bedömningen fästs uppmärksamhet även vid framställningen: hur svaret motsvarar uppgiften, hur svaret avgränsas och hur klar argumentationen är.

Av svaren framgår att examinanden förstår samhällets struktur och funktion som en historiskt skiktad och av historien utformad helhet. Examinanden känner till det finländska samhällets politiska, sociala, ekonomiska och juridiska struktur samt de viktigaste teorierna och begreppen förknippade med den, samt kan koppla de granskade fenomenen till sina bredare samhällslära sammanhang. Examinanden kan i sina svar placera det finländska samhället i en internationell och global kontext, som bland annat inbegriper medlemskapet i Europeiska unionen och följderna av det. Examinanden kan använda samhällslärens centrala begrepp som makt, inflytande, ansvar och rättvisa, och förstår ekonomins grundläggande mekanismer och termer samt de principer som styr den offentliga maktutövningen och rättssystemet.

I materialuppgifterna kan examinanden korrekt och kritiskt tolka, utnyttja och utvärdera olika typer av material gällande samhället och ekonomins funktioner, såsom texter, bilder, videor, kartor, diagram och statistik. I uppgifter som kräver reflektion och i uppgifter som inkluderar motstridiga fakta visar examinanden att hen förstår att information om samhället till sin karaktär kan vara teoretisk och öppen för tolkning, och att de kausala sambanden mellan orsak och verkan är invecklade och komplexa. Examinanden kan skapa en egen och motiverad syn på samhällslära och ekonomiska frågor som kan vara motstridiga och kopplade till olika värderingar. I bedömningen beaktas examinandens förmåga att utifrån sin kunskap bygga upp välstrukturerade helheter, förmågan att skilja på relevant och irrelevant information samt förmågan att i svaret utnyttja aktuell information.

Tabellen nedan är avsedd som stöd för bedömningen, och den lyfter särskilt fram också de dimensioner av svaret som är kopplade till målen för examinandens färdigheter. Beskrivningarna i tabellen ska ses som exempel.

I de uppgiftsspecifika beskrivningarna av goda svar ges bedömningskriterierna indelade i två nivåer, för goda och berömliga svar. **För uppgifter värda 20 poäng motsvarar goda svar 7–13 poäng och berömliga svar 14–20 poäng. För uppgifter värda 30 poäng är motsvarande gränser 11–20 och 21–30 poäng.**

	0	Nöjaktig	God	Berömlig
<i>Riktig och relevant kunskap; exakt begrepps-användning</i>	Ingen kunskap som förutsätts i uppgiften. Uppgiften har förståtts fel.	Knapphändigt innehåll eller innehåller mycket irrelevant. Mycket bristfällig hantering av begrepp. Svarar endast delvis på uppgiften.	Förhållandevis exakt kunskap som motsvarar uppgiften väl. God hantering av begrepp.	Exakt hantering av kunskap och begrepp. Väsentligt och med tanke på uppgiften meningsfullt avgränsat kunskapsinnehåll.
<i>Analytiskt, logiskt, välunderbyggt</i>	Ostrukturerat, oredigt. Ogrundade påståenden.	Knapphändiga grunder för framlagda påståenden. Svagt analyserande granskning av ämnet. Katalogmässig eller oklar struktur.	Förhållandevis goda grunder för påståenden. Följdriktig granskning av ämnet, även om brister förekommer ställvis. Till vissa delar analytiskt.	Mycket analytiskt generellt grepp. Goda grunder för påståenden samt följdriktig och argumenterande granskning av ämnet.
<i>Kritiskt, flera perspektiv, förmåga att utvärdera och tillämpa kunskap</i>	Inga (käll)kritiska observationer och ingen förnuftsbase-rad utvärdering eller tillämpning av kunskaperna. Inga tecken på förmåga att diskutera olika tolkningar eller alternativ.	Svaga tecken på källkritik. Några sporadiska och svaga tecken på olika perspektiv och diskussion kring tolkningsmässighet. Förmågan att tillämpa kunskap är svagt skönjbar.	Ställvis god (käll)kritisk diskussion och goda tolkningar. Några goda exempel på tänkande som representerar ett grepp med flera perspektiv. Några exempel på förmåga att utvärdera och tillämpa kunskap.	Skarpt och insiktsfullt (käll)kritiskt grepp. Välöversvägd diskussion ur flera perspektiv. Flera exempel på utvärdering och tillämpning av kunskap.

1. Proportionella val och majoritetsval (20 p.)

Av ett gott svar framgår skillnaden mellan proportionella val och majoritetsval tydligt: vid ett proportionellt val delas representationsplatserna ut i förhållande till givna röster, i ett majoritetsval får den med flest röster alla valkretsens platser. I svaret diskuterar examinandena några för- och nackdelar med båda valsätten. Ett proportionellt valsätt representerar folkets vilja i högre grad, men avvisidan är att makten delas mellan flera instanser, vilket kan försvåra beslutsfattandet. Det är ofta enklare att bilda en funktionsduglig regering utifrån ett majoritetsval, men minoritetens inflytande är litet och en stor del av befolkningen saknar representation i parlamentet.

I ett berömligt svar utreds skillnaderna mellan valsystemen mer heltäckande. I svaret diskuteras också hur valsättet kan påverka partifältet. I ett system med majoritetsval framträder

ofta endast två maktpartier och övriga partier har en marginell representation i parlamentet. I ett proportionellt valsysteem väljs vanligtvis många partier till parlamentet, vilket på motsvarande sätt leder till koalitionsregeringar och en inrikespolitik med en mer komplicerad konkurrenssituation.

2. Kommunernas ekonomiska problem (20 p.)

I ett gott svar framkommer det att orsaken till svårigheterna främst är den allmänna ekonomiska nedgångsperioden och de lägre kommunala skatteinkomsterna som följde på denna. I många kommuner har även den arbetsföra befolkningen flyttat från orten och näringslivet har därmed tynat bort. Kommunen kan försöka stärka sin ekonomi exempelvis genom att skärpa kommunalskatten och göra nedskärningar i eller höja priset på den kommunala servicen. För att exemplifiera problemen kan examinandena diskutera hur nedskärningarna försvagar servicen för invånarna och att en skärpt kommunalbeskattning kan sänka kommunens attraktionskraft ur hushållens och företagets synvinkel. Som fördelar kan besparingar ses, eftersom dessa kan öka kommunens ansatser att effektivisera de kommunala funktionerna och bevara servicen i kommunen.

I ett berömligt svar framkommer det att kommunernas ekonomiska svårigheter till viss del är en följd av de många lagstadgade uppgifter som kommunerna fått under årens lopp, och dessa medför utgifter för kommunerna. I en del kommuner har strukturomvandlingen inom industrin medfört att många arbetstillfällen försvunnit då företag lagt ner sin verksamhet. I svaret ges flera exempel på hur kommunen kan öka sina inkomster och minska sina utgifter. Ett vanligt sätt är att höja fastighetsskatten, men kommunerna har också sålt egendom och genomfört kommunsammanslagningar. Kommunen kan också locka nya invånare och företag genom att stödja näringslivet. Fördelar och nackdelar diskuteras mer mångsidigt. Skärpta skatter påverkar särskilt låginkomsthushåll negativt, eftersom både kommunal- och fastighetsskatten är platta skatter. Det går dock att prognostisera fastighetsskattens avkastning, vilket gör fastighetsskatten till en relativt säker inkomstkälla för kommunen. De ekonomiska effekterna av kommunsammanslagningar varierar. På lång sikt stärks kommunens ekonomi främst av nya arbetsföra invånare och företag.

3. Maktfördelningen inom Europeiska unionen (20 p.)

I svaret granskas verksamheten inom Europeiska unionens förvaltningsorgan ur ett maktfördelningsperspektiv.

I ett gott svar redogör examinandena för några av förvaltningsorganens uppgifter. Parlamentet, som valts av medborgarna, och unionens råd, som består av EU-ländernas regeringsrepresentanter, stiftar lagar tillsammans och godkänner unionens budget. Parlamentet väljer medlemmar till kommissionen och har rätt att upplösa kommissionen genom misstroendevotum. Kommissionen gör lagförslag och ser till att de verkställs. Den övervakar att unionens grundavtal följs och hur kapitalet används. Europeiska rådet drar upp riktlinjerna för unionens politik och utvecklar den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken. I svaret granskas Wahlroos skrift, bland annat dess kritiska inställning till maktfördelningen inom unionen.

I ett berömligt svar beskrivs maktfördelningen mellan förvaltningsorganen mer detaljerat och på djupet. Europeiska unionens råd ser till att medlemsstaternas finanspolitik följer unionens principer och övervakar tillsammans med parlamentet att budgeten följs. Europeiska unionens råd ingår internationella avtal mellan EU och länder utanför unionen. Parlamentet godkänner internationella avtal. Rådet har mest makt i unionen. Särskilt kommissionens ställning har kritiserats, eftersom den har mycket makt men inte är folkvald. Wahlroos skrift har granskats mer ingående genom en utvärdering av synpunkter som stöder eller kritiserar den.

4. Att höja produktiviteten i företag (20 p.)

Av ett gott svar framgår det att produktivitet avser hur mycket tillgångar en arbetstagare producerar under en viss tidsenhet. Att höja produktiviteten innebär därmed att mer varor eller tjänster än tidigare produceras med samma resurser. En korvfabrik kan höja produktiviteten exempelvis genom mer effektiva maskiner och automation, en frisör genom mer effektiva redskap och produkter och ett effektiviserat arbetsätt.

I ett berömligt svar behandlas faktorer som hör samman med produktivitetshöjningen mer mångsidigt. Sådana är till exempel omorganisering av arbetet och förbättrade arbetsförhållanden i fabriken och frisörsalongen. En viktig förutsättning för att höja produktiviteten är utbildning av arbetstagarna. Det kan också handla om en produktivitetshöjning när företaget ökar produkternas förädlingsvärde: korvfabriken producerar alltmer förädlade produkter, frisörsalongen har allt längre utvecklade tjänster. Av svaret framgår att korvfabriken och frisörsalongen är mycket olika företag med tanke på hur deras produktivitet kan förbättras.

5. Äktenskap och samboförhållande ur ett juridiskt perspektiv (20 p.)

I ett gott svar kan examinandan skilja mellan ett samboförhållande och ett äktenskap: ett äktenskap är ett avtal mellan dem som ingår äktenskap och det medför rättigheter och skyldigheter, ett samboförhållande är fritt till formen. Examinanden känner till att äktenskapslagen inte gäller samboförhållanden. Till äktenskapet hör giftorätt och arvsrätt. I ett samboförhållande måste faderskap erkännas, i ett äktenskap utgår man från att den äkta mannen är far till barnet.

I ett berömligt svar jämför examinandan ett äktenskap med ett samboförhållande mer ingående. Perspektivet kan till exempel vara att ingå och upplösa förhållandet, barnets ställning, försörjning av maken/makan, familjens efternamn eller ankans/änklingens ställning. Examinanden kan identifiera situationer där parternas skydd måste slås fast genom avtal eller kan nämna stadganden i den nya så kallade sambolagen. Äkta makar eller sambor är inte skyldiga att vittna mot varandra i domstol.

6. Avslutande av arbetsavtal (20 p.)

En arbetstagare kan avsluta sitt arbetsavtal utan att uppge orsak, men arbetsgivaren har en begränsad uppsägningsrätt. Till uppsägningar hör uppsägningstid. Arbetsgivare kan säga upp en arbetstagare av ekonomiska eller produktionstekniska orsaker, men inte på grund av graviditet, sjukdom, kön, hudfärg eller religion. Orsaker till att arbetsförhållandet avslutas av arbetsgivaren är exempelvis att den anställda äventyrat arbets säkerheten, varit obefogat frånvarande eller försummat arbetet. Arbetstagaren kan avsluta arbetsförhållandet om löneutbetalningen har försummats eller arbetsgivaren på något annat sätt brutit mot arbetsavtalet.

I ett berömligt svar har ovanstående faktorer begrundats mer detaljerat. Examinanden kan till exempel ta upp att uppsägningstiden står i proportion till arbetsförhållandets längd. Examinanden kan också diskutera vikten av samarbetslagen och arbetsgivarens förhandlings skyldighet. Ett avtal som ingåtts för viss tid avslutas utan uppsägning när tiden löpt ut.

7. De europeiska värderingarna och deras tillstånd i dag (30 p.)

7.1. (8 p.)

President Sauli Niinistö anser att det europeiska värdesystemet står under förändring. Traditionella europeiska värderingar (såsom det europeiska rättssystemet och demokratin) är enligt honom hotade, särskilt av den okontrollerade invandringen. Journalisten Saska Saarikoski å sin sida granskar värdegrunden ur ett historiskt perspektiv och anser att européerna inte upplever en tillräcklig känsla av samhörighet. Orsakerna till detta är enligt honom främst de nuvarande dåliga ekonomiska prognoserna och flyktingsituationen.

7.2. (10 p.)

Ett modernt perspektiv på Europas utveckling innebär enligt Jukka Petäjä att värna om traditionella europeiska ideal, såsom demokrati, frihet och jämlikhet. Hotbilden mot denna idyll utgörs av terror som utövas av ett fåtal för att få den stora allmänheten i sitt våld. Ur den postmoderna Europaberättelsens synvinkel är världsdelen historia inte någon enhetlig framstegshistoria, utan snarare en saga där det också ingår avbrott samt ologiska sprickor och klyftor. Europas historia kan således inte skrivas som en enhetlig framstegshistoria.

I ett berömligt svar jämförs ovanstående olika synsätt och med hjälp av historiskt exempelmaterial (till exempel kriget och kriserna eller den ökade välfärden och förmögenheten) vägs riktigheten i bägge berättelserna mot varandra.

7.3. (12 p.)

En europeisk identitet kan byggas på en gemensam europeisk värdegrund, som till exempel är definierad i Köpenhamnskriterierna. Också Europeiska unionen har genom sin egen identitetspolitik försökt utveckla faktorer som förenar medborgarna (såsom gemensam flagga, hymn, jubileum, pass, körkort och valuta). Också unionens beslut om till exempel fri rörlighet har främjat en stärkt gemenskapskänsla. Det rationella tänkandet som är ett arv från antiken, det romerska rättssystemet och kristendomens bud om att älska sin nästa har ansetts vara historiska ingredienser i identiteten. Mot dessa kan man dock påstå att Europas historia

inte enbart varit en triumf för rationellt tänkande, rättvisa eller barmhärtighet, utan att bland annat 1900-talshistorien med världskrig och förintelse påvisar något helt annat.

I ett berömligt svar förstår examinandena att identiteterna inte utesluter varandra, utan att en europeisk samtidigt kan ha en uppfattning om nationell och europeisk samhörighet.

8. Underskottet i den offentliga sektorn i Finland (30 p.)

8.1. (8 p.)

Av ett gott svar framgår att underskott i den offentliga sektorn i Finlands nationalekonomi innebär att statens och kommunernas inkomster är mindre än deras utgifter. Uppgifterna i figuren förklaras generellt sett korrekt.

I ett berömligt svar beskrivs uppgifterna i figuren mer noggrant. Det fanns ett överskott i den offentliga sektorn i slutet av 1980-talet, men den skarpa nedgången i början av 1990-talet ledde till ett underskott (ekonomisk recession), som värst till ungefär 8 procent av BNP. Den offentliga ekonomin fick ett överskott i slutet av 1990-talet och hade ett klart överskott (som störst sex procent av BNP) till år 2008, då den internationella finanskrisen uppstod. Efter detta har den offentliga ekonomin haft ett underskott (2–3 procent av BNP). Den offentliga sektorns skuldbörda i förhållande till BNP har ökat och minskat i takt med den offentliga sektorns överskott och underskott: när det varit ett underskott i den offentliga sektorn har skuldens andel av BNP ökat och när det varit ett överskott har den minskat. Under ett par år i början av 1990-talet ökade skuldens andel av BNP kraftigt till över 50 procent. Under medlet av 1990-talet sjönk den gradvis till ungefär 30 procent före finanskrisen och har från och med år 2008 återigen stigit snabbt och överstigit 60-procentgränsen, vilket betecknas som en viktig milstolpe i Europas tillväxt- och stabilitetsavtal.

8.2. (12 p.)

Av ett gott svar framgår det att man kan försöka minska underskottet i den offentliga sektorn genom nedskärningar av offentliga utgifter såsom inkomstöverföringar eller genom att öka skatteinkomsterna, alltså genom skärpt beskattning. Dessa åtgärder försvagar vanligtvis helhetsefterfrågan i nationalekonomin, eftersom inkomsterna i hushållen har till sitt förfogande sjunker. De offentliga tjänster som hushållen använder blir också färre och/eller dyrare.

I ett berömligt svar tar examinandena upp bland annat följande faktorer: nedskärningar i den offentliga sektorns utgifter innebär att den offentliga konsumtionen och de offentliga investeringarna minskar, vilket i hushållen återspeglas direkt i och med färre statliga och kommunala arbetsplatser samt indirekt i och med att företag som genomför offentliga projekt har en sämre förmåga att anställa arbetskraft. Arbetslösheten kan därmed bli högre på två olika sätt. Det kan förekomma nedskärningar i inkomstöverföringar som hushållen erhållit, såsom barnbidrag och studiestöd. Stramare beskattning kan till exempel beröra förvärvsinkomst-, mervärdes- och fastighetsbeskattningen eller skattelikhande avgifter såsom bränsleskatten. Olika åtgärder påverkar hushållen på olika sätt beroende på hurdan hushåll det är frågan om, vilka skatter som skärps och vilka inkomstöverföringar som skärs ner. Detta exemplifieras i svaret. På längre sikt minskas den offentliga sektorns underskott av att sysselsättnings-

läget förbättras och arbetskarriärerna förlängs. Sysselsättningsförbättrande åtgärder, såsom företagsstöd och forsknings- och utbildningsinvesteringar, ökar dock på kort sikt de offentliga utgifterna.

8.3. (10 p.)

Av ett gott svar framgår det att Finlands offentliga skuld i förhållande till BNP år 2014 enligt figur 2 var mindre än i de flesta andra EU-länder, men enligt figur 1 har landets offentliga ekonomi redan under flera års tid skuldsatts i ett relativt snabbt tempo. Jämfört med flera andra EU-länder har Finlands offentliga skuld inte varit särskilt stor, men skuld tillväxten indikerar att svårigheterna i den offentliga ekonomin varit också något annat än konjunkturbetingade. De flesta länder med mindre offentlig skuld än Finland låg år 2014 i östra Mellanuropa, där den offentliga sektorn är liten och det finns knappt om socialt stöd och sådan service som är typisk för en välfärdsstat. Av de nordiska länderna har dock Sverige och Danmark också hört till de länder som är mindre skuldsatta än Finland, så i sig förefaller den så kallade nordiska modellen med höga skatter och bred offentlig sektor fortsättningsvis gå att kombinera med en hög levnadsstandard.

I ett berömligt svar förklaras ovannämnda konstellation mer mångsidigt och heltäckande. Finlands situation belyses både med landets starka sidor och risker jämfört med andra länder i Europa.

9. Riksdagspartiernas röstandelar per valkrets i riksdagsvalet år 2015 (30 p.)

9.1. (4 p.)

Gröna förbundet har haft ett större väljarstöd i Helsingfors och Nyland, nästan överallt någon annanstans har stödet för Vänsterförbundet varit starkare. Vänsterförbundets starka områden är främst de nordligaste valkretsarna, men också i Helsingfors och Satakunta har stödet varit tämligen starkt. Stödet för De gröna i Helsingfors valkrets är i en klass för sig när det gäller röstandelar.

9.2. (8 p.)

Centern är klar etta i Mellersta och Norra Finland, medan Samlingspartiet innehar den positionen i Helsingfors och Nyland. I Satakunta har Sannfinländarna det största väljarstödet, i Tavastland SDP. I dessa valkretsar är skillnaderna mellan de största partierna dock liten. I tabellens fyra nordligaste valkretsar är Centerns ställning stark, övriga partier (förutom SFP i Vasa) är betydligt svagare, men i Helsingfors och Nyland har Centern ett svagt stöd. Endast i ett par valkretsar är stödet för SFP betydande, i Vasa mycket stort.

9.3. (10 p.)

Skillnaderna i Centerpartiets områdesvisa väljarstöd återspeglar att partiet traditionellt har representerat den befolkning som livnär sig på jord- och skogsbruk och inte riktigt har lyckats slå igenom i storstäderna i södra Finland. I den urbaniserade södern har speciellt Samlingspartiet, SDP och De gröna fått fäste, eftersom tjänstemän stöder dessa partier förhållandevis mycket. Sannfinländarna, SDP och Vänsterförbundet tävlar delvis om samma väljare. I gamla industriregioner såsom Tavastland och Satakunta har de nått stora framgångar. De gröna har ett blygsamt väljarstöd i valkretsar med övervägande jordbruk. SFP:s huvudsakliga väljarkår består av de svenskspråkiga som bor längs kusterna.

9.4. (8 p.)

Centerpartiets ställning är stark i en stor del av landet. De största partier som gått upp i bredd med Centern varierar emellertid i olika valkretsar, så det finns flera sorters skiljelinjer. Den traditionella uppdelningen i höger-vänster har ställts på ända av Sannfinländarna som tävlar med den gamla vänstern om samma väljare, men är ett borgerligt parti.